

M. O'Farrellová se opřela o vlastní studentská léta, kdy Shakespearův předčasně zesnulý syn Hamnet představoval ve školách pouhou poznámku pod čarou, zatímco před sňatkem těhotná a starší manželka Anne Hathawayová byla líčena výhradně jako negramotná a ničím nezajímavá osoba. V knize plně ověřených dobových detailů o domácnosti (tj. oblékání, jídel a pachů) jim oběma přisuzuje nezávislé životy sestávající z běžných dnů ve Stratfordu nad Avonou, provinčním městečku ovládaném striktní hierarchií, kdy ženy šijí rubáše a připravují těla na pohřeb, kdežto muži odjíždějí za prací. Tak, jako to učinil William Shakespeare roku 1596, kdy mu zemřel ve věku 11 let během morové epidemie, jíž padla za obětí velká část Londýna, syn Hamnet. A zhruba čtyři roky poté vznikl jeho *Hamlet*, tragédie opřená mimo jiné o vztah otce a syna, přičemž jména Hamnet a Hamlet tehdy byla, jak upozorňují v úvodu románu citovaní renomovaní literární vědci, zaměnitelná.

Pokud neaspirujeme na víc, žákům se hlouběji vstřípí do paměti základní shakespearologické údaje; v ideálním případě si kromě výše naznačeného odnesou náměty k zamyšlení nad dnes tolik diskutovaným poměrem mezi fakty a fikcí v současné umělecké literatuře.

Jazyková poradna

Smažit, nebo péct palačinky?

Ivana Svobodová, ÚJČ AV v Praze

svobodova@ujc.cas.cz

Klíčová slova: slovesa *péct* a *smažit*, substantivum *palačinky*, slovní spojení, význam

Key Words: verbs *péct* and *smažit*; nouns denoting dishes; phrase; meaning

To fry the pancakes or to bake the pancakes?

The paper deals with the meanings of the verbs *péct* and *smažit* and their usage in combination with nouns that denote dishes, such as *palačinky*, *lívance*, *bramboráky*.

V poslední době mě při telefonické službě zaujal tento dotaz: „Rediguji kuchařku a autorka použila spojení *péct palačinky*. Neměly by se palačinky smažit?“ Přiklonila jsem se k redaktorce, ale přesto jsem nahlédla do výkladových slovníků, ty však spojení *smažit*, či *péct palačinky* nezaznamenávají. Využila jsem proto *Český národní korpus* (SYN v12),¹ v němž jsem našla 120× spojení *smažit palačinky* a 78× *péct palačinky*. Tazatelce jsem proto doporučila první variantu. Přesto mi to nedalo a rozhodla jsem se „dělání“ palačinek² blíže prozkoumat.

¹ Český národní korpus – SYN v11 [on-line], cit. 24. 5. 2024.

² Položila jsem otázku svým spolužačkám z vysoké školy. Většina by upřednostnila sloveso *smažit*, ale shodly se na tom, že palačinky *dělají*.

Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ) definuje sloveso *péct* takto: „připravovat pokrmy přímým působením tepla n. jeho sáláním (v peci, v troubě ap.)“ s příklady *péct chléb, koláče, cukroví, maso; pečená husa; péct brambory v ohničku*; podobnou definici podává i *Slovník spisovné češtiny* (SSČ): „připravovat (pokrmy) přímým teplem n. sáláním v uzavřeném prostoru“. Oba slovníky se liší pouze tím, že v SSČ se mluví o uzavřeném prostoru přímo, kdežto v SSJČ je naznačen výrazy *v peci, v troubě*. Výraz *smažit* podle SSJČ i SSČ znamená „opékat v rozpáleném tuku; v SSJČ je v závorce „maso, sýr aj., často obalené v strouhané housce n. v těstíčku“, v SSČ „růz. pokrmy, zvl. maso, zprav. obalené“, např. *smažit koblihy, cibulku, kuře; smažit řízký na sádle, na oleji* (příklady jsou z SSJČ).

Na základě údajů ve slovnících bylo lze se i nadále spíše přiklánět k tomu, že palačinky se smaží. To, že autorka kuchařky zmíněná v úvodu se rozhodla zvolit sloveso *péct* i množství dokladů v ČNK na užití tohoto slovesa ve spojení s výrazem *palačinky*, mě však přivedlo k tomu, nahlédnout i do kuchařek, zejména starších, které mám doma k dispozici. První, kterou jsem vzala do rukou, byla *Domácí kuchařka* od M. D. Rettigové, jež vyšla poprvé v r. 1826. Ta namísto výrazu *palačinka* užívá výraz *amoleta*, kterou lze označit za synonymum, a tu peče. Další známou autorkou je Marie Janků-Sandtnerová, i ta ve své *Knize rozpočtů a kuchařských rozpisů* (poprvé vydána 1934) volí *péct palačinky*, stejně tak autoři publikace *Varíme zdravě, chutně a hospodárně* (1953), Vilém Vrabec ve *Velké kuchaře* (1968) nebo Juliana A. Fialová v *České kuchaře* (1969).

Po prolistování všech kuchařek je patrné, že autoři volí výraz *smažit* pro potraviny: 1. obalené v mouce, vajíčku a strouhance nebo v těstíčku vytvořeném promícháním např. mouky, mléka žloutku nebo 2. připravované ve vyšší vrstvě tuku, slovy V. Vrabce „[t]uku má být tolik, aby v něm pokrm plaval“ (s. 921). Smažení je typické např. pro řízký, sýr, zeleninu nebo koblihy.

Nahlédla jsem i do dalších, podstatně mladších kuchařek. Autoři už ve volbě jednotn. nejsou, někteří volí ve spojení s palačinkami *smažit*, někteří *péct*.

Podobným způsobem jako palačinky se tepelně připravují např. lívance nebo bramboráky. Lívance autoři starších kuchařek pečou. Pokud jde o bramboráky, v kuchaře M. D. Rettigové jejich recept nenalezneme, autoři ostatních zmiňovaných kuchařek bramboráky pečou, a to na pánvi.

Překvapilo mě, že v kuchaře M. D. Rettigové bramborák chybí. Toto slovo kartotéka lexikálního archivu³ zaznamenává 30×. První doklad, v němž tento výraz označuje pokrm, tak jak ho známe dnes, je z r. 1905. Užití v tomto významu bylo jediné (další doklady jsou podstatně novějšího data), takže patrně proto ho *Příruční slovník jazyka českého* do výkladu nezahrnul. Má pouze významy: „košík na brambory“, který hodnotí jako lidový, dnešní terminologií jako nespisovný, a „pečivo z brambor“. SSJČ ještě první význam uvádí (bez stylového hodnocení), druhý nikoli, namísto něj najdeme

³ Viz [online] Dostupné z <https://psjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledej&heslo=brambor%C3%A1k&where=hesla&zobraz_ps=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=50&numchange=no¬_initial=1>.

„placku ze strouhaných syrových brambor“, bez zmínky o tepelné úpravě. SSČ definuje *bramborák* takto: „smažená nebo pečená placka ze strouhaných syrových brambor“. Nejnovější slovník, tj. *Akademický slovník současné češtiny*, podává tuto definici: „osmažená placka ze syrových strouhaných brambor a dalších přísad“.⁴

Kuchařky se shodují v přípravě jídel připravovaných v trojbalu nebo v těstíčku, ta se podle nich smaží. Pokud jde o palačinky, lívance, bramboráky či různé placičky, jednotné už nejsou. V současné době, v souvislosti se zdravější výživou, se v mnohých receptech stále častěji doporučuje připravovat i obalovaná jídla, různé placičky i bramboráky v troubě. Otázka je, zda se v troubě pečou, nebo smaží. Zdá se tedy, že významy obou sloves bude zapotřebí přehodnotit. Zatím, jak vidno, alespoň ve spojení s palačinkami, se oba výrazy používají promiskue, častěji se smaží.

Rozhledy

Za Jaroslavou Janáčkovou

Lucie Saicová Římalová, FF UK v Praze

lucie.rimalova@ff.cuni.cz

V pátek 30. srpna 2024 zemřela v nedožitých 94 letech prof. PhDr. Jaroslava Janáčková, CSc., významná literární historička, autorka mnoha odborných monografií, studií i různých drobnějších žánrů, editorka, ale také výborná univerzitní učitelka a popularizátorka, která ovlivnila generace nejen těch, kdo se zabývají literaturou.

Těžištěm jejího odborného zájmu byla především literatura 19. století, zejména jeho druhé poloviny. Vydala monografie či řady studií o tvorbě Aloise Jiráska, Jakuba Arbesa, Boženy Němcové (např. originální a podnětná práce *Příběh tajemného psaní: O pramenech a genezi Babičky*. Praha, 2001; soubor studií *Božena Němcová: Příběhy – situace – obrazy*. Praha, 2007) či Gabriely Preissové (*Gabriela Preissová: Realismus v intermediálních transformacích*. Praha, 2015), ale také o mnoha dílech autorů dalších (z novějších např. *Návraty – K české literatuře od K. J. Erbena po Ladislava Fukse*. Praha, 2012). Byla velmi otevřená nejen novým podnětům z oboru svého hlavního zájmu, ale i z rozmanitých dalších odborných oblastí. Stále také rozvíjela metodologii své práce. Zajímala se nejen o „samotné“ texty různých druhů, ale (jak naznačují třeba již i výše zmíněné názvy děl) též o fungování textů v komunikaci nebo o okolnosti vzniku díla a proces psaní.

K vydání připravila řadu literárních děl, výborů a čítanek. Podílela se mj. na moderní učebnici *Česká literatura od počátků k dnešku* (Lehár, Stich, Janáčková a Holý; první vydání, Praha, 1998) a související čítance *Kniha textů 2: Od romantismu do symbolismu* (editorky J. Janáčková a M. Lukešová; Praha, 1999), v níž jsou mezi

⁴ Viz [online] Dostupné z <Viz <https://slovníkcestiny.cz/heslo/brambor%C3%A1k/0/794.>>